

TÓTH ISTVÁN GYÖRGY

Párizsi konferencia a karlócai békéről

Az 1699. január 26-án Karlócán a császár, Lengyelország és a török szultán között megkötött átfogó békeszerződés (amelyet nem sokkal előbb és később az Oszmán Birodalom és Oroszország, illetve a szultán és Velence között ugyanott kötött béke, helyesebben: tartós fegyverszünet egészített ki) a 17. századi Európa egyik legfontosabb megállapodása volt, Magyarország számára pedig egészen 1920-ig, a trianoni békeszerződésig nem volt ennél fontosabb békeokmány. Míg az évforduló Magyarországon kevés figyelmet kapott, a párizsi Sorbonne egyetemen 1999. április 1-jén egynapos konferenciával emlékeztek rá.

Párizsból nézve sok minden másként látszik, mint a Duna mellől: ugyanazok az események XIV. Lajos külpolitikájának perspektívájába ágyazva egészen másként festenek, mint a magyar végvárakból szemlélve – érdemes tehát megismerni az itt elhangzott előadásokat. Míg Magyarország számára, meggyőződésem szerint, igazi sorstragédia volt, hogy a francia sereg 1688-ban – felrúgva az 1684. évi egyezségeket – hátba támadta a Habsburg Birodalmat és ezzel a már-már megnyert háborút egy évtizeddel elnyújtotta, jövátéhetetlen pusztítást zúdítva a régióra, napjainkig ható etnikai és demográfiai változásokat okozva a hódoltság déli területein – mindez a korabeli versailles-i udvarból, most pedig a Sorbonne konferenciaterméből nézve csak a spanyol örökségért folytatott nagy európai játszma egy mellékszínterén elszenvedett „járulékos veszteségnek” tűnt.

A konferenciát a Sorbonne Jean Bérenger professzor vezette *Közép-Európai Tanszéke* és a szintén a Sorbonne-on működő *Lengyel Civilizáció Központja* együttesen rendezte, a szervezője Daniel Tollet professzor volt.

Jean Bérenger *A Habsburgok és a karlócai béke* című megnyitó előadásában áttekintette I. Lipót politikájának fejlődését a karlócai békéig vezető évtizedekben, rámutatva arra, hogy a lipóti kormányzat mennyire más feltételrendszer között törekedett abszolutista politikája megvalósítására, mint a példaképnek tekintett francia monarchia. Bérenger értékelte Thököly mozgalmát és ismertette a „Legkeresztényebb Király” külpolitikai dilemmáit: míg 1664-ben fontos és az előadó által döntőnek tekintett francia kontingens segítette Montecuccolit, I. Lipót tábornokát a szentgotthárdi diadal kivívásában, addig 1683–1688-ban XIV. Lajos távol maradt a *Szent Ligától* – bár régi szövetségesével, a szultánnal sem lépett újabb szövetségre –, 1688-ban pedig, ismét kerülni akarva azonban a látszatot, hogy a hitetlenek küzdelmét segíti a pápa által vezetett keresztény liga ellen, egyenesen megtámadta a törökkel harcoló Lipót császárt. Bérenger részletesen ismertette a karlócai békét előkészítő császári miniszterek további karrierjét is.

Ezután Claude Michaud, a *Paris–I.* egyetem professzora adott áttekintést az Oszmán Birodalom társadalmáról a 17. század végén. Ezt követte Maciej Serwanski pozna?i professzor előadása *Lengyelország és a Fényes Porta a 17. század végén* címmel. Ismertette a lengyel külpolitika konfliktusait az 1670-es években, rámutatott a franciabarát lengyel politika (1675–1678) kudarcára és arra, hogy Sobieski III. János szükségszerűen közeledett a Habsburgokhoz. Sobieskinek ez a külpolitikai váltás kezdetben hatalmas sikereket és nemzetközi tekintélyt hozott, a későbbi katonai kudarcok azonban meghiúsították egy Sobieski-dinasztia alapítását. A karlócai békében Lengyelország – immár a szász választó, Erős Ágost alatt – elérte ugyan, hogy – szakítva az általánosan elfogadott *uti possidetis*, vagyis az adott helyzet alapján kötendő béke elvével – visszaszerezze a szimbolikus és stratégiai jelentőséggel egyaránt bíró Kameniec Podolski erődjét, de moldvai hódításait fel kellett adnia, noha Sobieski eredetileg a két román fejedelemségből lengyel hűbéres államokat akart kialakítani – ami természetesen mélyen sértette volna a Habsburg Birodalom érdekeit. A karlócai béke után lezárul a török–lengyel háborúk korszaka, és a következő században az orosz veszély miatt közeledett egymáshoz Lengyelország és a Porta.

Oroszország külpolitikáját és ebben a karlócai béke helyét Michel Dmitrijev, a moszkvai egyetem professzora ismertette, és rámutatott arra, hogy mennyire téves az az elképzelés, amely szerint I. Péter eleve átfogó bel- és külpolitikai tervvel került hatalomra. Dmitrijev részletesen bemutatta, hogyan formálódott a lehetőségekhez alkalmazkodva a péteri külpolitika. Jean Nouzille, a strasbourgri egyetem professzora (korábban maga is aktív katonatiszt) nagy részletességgel és a katonai szempontok értő figyelembevételével mutatta be Savoyai Jenő herceg döntő 1697. évi hadjáratát. A szultáni és a császári sereg egymást kerülgette a Tisza mentén, a törökök az újabb és újabb folyami átkelésekkel értékes időt vesztek.

E sorok írója *A karlócai béke, Magyarország és Erdély* című előadásában – miután, mint minden külföldi előadó, kényszerűen röviden összefoglalta hazája történetét ezekben az években – egyrészt arra mutatott rá, hogy milyen hatalmas szerencséje volt Magyarországnak azzal, hogy a korabeli kommunikációs viszonyok mellett nagyon is rövidnek mondható idő alatt sikerült megkötni a karlócai békét, hiszen ha a béketárgyalások elhúzódna, ha a Portának nem annyira sürgős a békekötés, ha II. Károly spanyol király még a tárgyalások alatt meghal, akkor aligha sikerült volna egy kétfrontos háborúra kényszerített Habsburg Birodalomnak ilyen előnyös békét kötnie. Ezenkívül az előadás magyarázatot keresett arra is, hogy a 18. század elején a török–magyar kapcsolatok miért alakultak „irracionálisan”: miközben a spanyol örökösödési háború már a levegőben lógott, a törökök gyorsan békét kötöttek Karlócánál, ezután azonban nem használták ki revansra a nagy háború okozta katonai vákuumot, a császár nyugati lekötöttségét és a Rákóczi-szabadságharcot. Amint azonban a Habsburg Birodalom sikeresen lezárta a nagy európai háborút, az Oszmán Birodalom megtámadta Velencét, a császár szövetségesét és ezzel újabb háborút provokált ki, amelyet csúfosan elvesztett. Véleményem szerint a török diplomácia és hírszerzés gyengesége mellett az óriásbirodalom többirányú lekötöttsége, az orosz hadjárat, az elvesztett magyarországi háború sokkhatása és az emiatt kirob-

bant kormányzati és társadalmi válság elegendő magyarázatot adnak a logika szabályait látszólag felrúgó eseménysorozatra.

Gérard Pomerade, a *Paris–XII* egyetem docense *A karlócai béke közvetítőinek visszatérése Konstantinápolyba* címmel tartott előadást, ahol igen gazdag – és gyakran az anekdotikus elemeket sem nélkülöző – levéltári anyag alapján mutatta be, hogy a konstantinápolyi keresztény hatalmak egymás közötti rangsora alaposan megváltozott a karlócai béke után. Korábban az Oszmán Birodalomban élő latin keresztények érdekeit hivatalból a francia „orátor” képviselte, most a karlócai béke rendelkezései nyomán a császári követ tartott erre igényt. A császári követ mellett a két – a szultáni udvarból Karlócára utazott és a békekötés után ugyanoda visszatért – mediátor: a holland és az angol követ tekintélye is megnőtt a Boszporusz partján. A rivalizáló nagyhatalmak követei első pillantásra Swift tollára méltó, diadalukat aprólékosan részletező jelentésekben számoltak be arról, hogy hogyan sikerült csellemelével egyik vetélytársuknál előkelőbb helyet elfoglalniuk a szultáni udvar egyik vagy másik szertartásán. Mivel azonban a kortársak rendkívül komolyan vették és a nagyhatalmi állás kifejezésének tekintették, hogy melyik követ lép be előbb egy terembe, mindez tükrözte az európai hatalmak rangsorában Karlóca után bekövetkezett változásokat is: míg Magyarország számára a béke rég várt felszabadulást jelent, a Csatorna két partjáról nézve ennél fontosabb, hogy a karlócai békemű az angol diplomácia nagy győzelme és a francia külpolitika veresége volt.

Stefano Andretta, a *Roma–III* egyetem professzora *A karlócai béke és Velence* című előadásában rámutatott arra, hogy a Velencei Köztársaság Karlócán utoljára játszotta el egy igazi európai nagyhatalom szerepét, a következő század – amelynek legvége már a köztársaság bukását is meghozta – a Serenissima gyors hanyatlását tapasztalhatta, mert a 18. századi nagyhatalmak seregeivel és pénzügyi lehetőségeivel a gazdasági válságba sodródó városállam már nem vehette fel a harcot. A velencei levéltárak anyaga alapján, rendkívül gondosan dokumentált előadásában Andretta professzor bemutatta azt az ellentmondást, amely Velence változatlanul fennálló nagyhatalmi igényei és gyorsan fogyó erőforrásai között feszült. Moreában ugyan Velence fontos területeket tudott elfoglalni, de legfőbb célját, ami miatt pedig belépett a Szent Ligába, nem érthette el: a negyedszázadnyi rendkívül véres háború után 1669-ben elvesztett Kréta szigetét nem nyerhette vissza Karlócánál sem. Andretta professzor ismertette a karlócai békéről Velence nevében tárgyaló Ruzzini követ további sorsát: később isztambuli követ, azaz *bailo*, majd a városállam vezetője, dózse lett.

Emmanuel Caron, a Sorbonne docense *Miért maradt távol Franciaország Karlócától* című előadásában rámutatott arra, hogy a karlócai békekötés nagy vereséget jelentett XIV. Lajos diplomáciája számára. A francia király 1684-ben ellenállt a pápa kérésének, hogy belépjen a Szent Ligába, és Sobieski János lengyel király a következő évben, majd Nagy Péter is hiába próbálták meg ugyanerre rávenni. A Napkirály érdekeinek az felelt meg, ha a törökök és a Habsburgok háborúja minél jobban elnyúlik. Mivel ez a háború igen hasznos a kereszténység számára, a legjobb, ha minél tovább tart – hangoztatták Versailles-ban. Bár Franciaország hivatalosan mindvégig semleges maradt a törökök és a Szent Liga háborújában, de facto mégis a

szultán szövetségesevé vált attól a pillanattól kezdve, amikor 1688-ban megtámadta a Habsburg Birodalmat. Ezt a gyorsan változó nagyvezírek és a sokáig posztján maradó Châteauneuf francia portai követ megbeszélésein nem is rejtették véka alá, a francia követ háborúra buzdította a díván pasáit. Miután azonban 1697-ben a császár és a Napkirály békét kötött (és ezzel Franciaország tulajdonképpen magára hagyta hallgatólagos szövetségését, az Oszmán Birodalmat), a francia követ már nem játszhatott szerepet a béke előkészítésében, hanem a diadalmas angol–holland diplomácia lépéseinek – gyakran rosszul informált – szemlélője maradt. A karlócai béke megfosztotta a következő években a spanyol örökségért háborúzó francia sereget korábbi hallgatólagos szövetségétől, a török birodalomtól.

Gaetano Platania, Viterbo egyetemének professzora és az itt működő Sobieski-központ igazgatója eddig ismeretlen, a vatikáni levéltárban található diplomáciai levelezések alapján árnyalt képet rajzolt a karlócai béke korának pápai politikájáról és az azt követő évekről, a korábbi varsói és bécsi nuncius, az ekkor XII. Ince néven a pápai trónon ülő Antonio Pignatelli törekvéseiről.

A gazdag anyagú konferencia vitáit a Sorbonne professzora, Lucien Bély foglalta össze, európai összefüggésekbe ágyazva az itt elhangzottakat. A Sorbonne a konferencia anyagát pár hónapon belül kötetben jelenteti meg – a térség átfogó békéjét bemutató kötet a jelen helyzetben különös aktualitásnak örvendhet.